

Kortfattet historikk

Fredriksvern

Verft og flåtebase. Brunlanes.

Beslutning om opprettelsen ble fattet 1748, anlegget ble påbegynt 1750 på gården nordre Grevles grunn. Motivasjonen var opprettelsen av en egen norsk flotilje. Ved Stavern var det meget gode havneforhold; isfritt, lunt, god sikt ut mot havet og enkelt å befeste.

Kronologi

1750: Marinekorpset opprettet (Matroskorpset fra 1776-1817).

1751. Stavern fort innlemmet i Fredriksvern, garnison på 20-30 mann og 25 kanoner.

1757: 204 mann i tjeneste ved verftet.

1758: forsvarsverkene fullført. 155 kanoner.

1760: 180 mann ved marinekorpset.

1772: egen garnisonsprest (Resch).

1774: byggingen av flotiljen fullført i 1774. Til sammen ble 48 fartøyer bygget på Fredriksvern verft frem til 1814.

1788-92: befestningene mot land styrkes med 3 blokkhus på fjellene og palisader rundt byen. I den forbindelse kjøpte verftet av Larvik grevskap fire bygselløkker som omgav barakkene. Det var tre porter: Grevleporten, Brunlaporten og Larvikporten.

Øvre Brunlaport og Torsrødporten lå visstnok i en øvre palisaderekke.

1789-1818: Telemarkske Regiment stasjonert på Fredriksvern med 278 mann.

Hensikten var å beskytte landsiden. Regimentschefen bodde på Brunla gård.

1801: 569 innbyggere, hvorav 26 på Citadelløya og 9 på Svenør. (551 av dem??)

Resten, bortsett fra kommandantens husstand, bodde i de 9 barakkene.

1807: Risøya ble innkjøpt fra gården Tronsrød.

1807: Forsvaret mot land ble styrket.

1817: det nyopprettede Sjøkadettinstituttet lagt til Fredriksvern. 150 kadetter, 30 pr kull.

1818: man besluttet å legge Marinens hovedstasjon til Karljohansvern, Horten.

1832: 163 familier i de 9 barakkene (ca 650 mennesker).

1833: besøk av kronprins Oscar.

1843: besøk av prins Oscar (hans sønn).

1844: det norske flagget heistes for første gang.

1844: en reperbane på 330 meter anlagt, brente 1925, men gjenoppført.

1845: besøk av kong Oscar 1.

1851: Karljohansvern, Horten, erstattet Fredriksvern som Marinens hovedstasjon.

Fredriksvern beholdt som marinestasjon for kanonbåter.

1864: Sjøkadettinstituttet flyttet til Karljohansvern.

1865: 100 barakkeleiligheter ledige.

1867: de 4 hjørnebarakkene (nr. 5, 6, 7 og 8) solgt til nedrivning.

1878: besøk av kong Oscar 2.

1883: barakke 1 (Kommandørbarakken), stenbarakken og det militære sykehus nedbrent

1896: nedlagt som marinestasjon, overlatt landetaten som standkvarter for Krigsskolens sommerøvelser, ca 170 kadetter deltok årlig.

1904: Det nasjonale gamle hjem for sjømenn legges til barakkene 2, 3 og 9; 39 leiligheter.
 1926: Minnehallen over krigsforliste sjømenn åpnes av kong Haakon 7.
 1934: Standkvarter for Luftvernregimentet.
 1940: Tysk depot, forlegning og fangeleir: Lager Brisen.
 1946: Luftvernartilleriets skole- og øvingsavdeling med befalskole og skyte- og våpenskole.
 1960: Luftforsvarets befals- og administrasjonsskole.
 1973: Skolesenter for Luftforsvaret.
 1988: besøk av kong Olav 5.
 1997: Luftforsvarets skolesenter Stavern.
 1998: besøk av kong Harald 7.
 2002: Justisdepartementet overtok Luftforsvarets lokaler.

Stavern

Strandsted, antagelig grodd frem fra 1650-årene som utskipningssted for Fritsø Jernverk på grunn av Larviks dårlige havneforhold. I 1664 var det 12 strandsittere og 17 husmenn i Stavern, som kaltes Fiskerneset, hvilket vel var betegnende. Av husmennene var smed, snekker, sagmester.

Citadellet på Karlsøy stod ferdig 1689 til forsvar av utskipningen av kanoner og kuler fra verket. Det erstattet et blokkhus fra ca 1677. Kjøpstaden (1671) Larviks havn var ikke sikker i sterk vind. Stavern hadde en god havn, men ingen rettigheter, varer som ble skipet inn ble fraktet landeveien til Larvik hvor de ble fortollet. Stavern hadde derfor ingen kjøpmenn, men en befolkning av losere og fiskere.

Grunnen byen lå på tilhørte gården Torsrød som var en del av grevskapet Larvik. Alle grunner var derfor festet. Fullstendig oppmålingsforretning ble avholdt 1751, supplert 1752 og 1755. Undersøkelser ble foretatt 1726 og 1800. Grunnleierne hadde tiltatt seg langt større tomter enn grunnbrevet tilsa (Finn-Einar Eliassen: Norsk småbyføydalisme? Oslo 1999).

”Gamle Staværn som beboes af Lodser og Fiskere” er påskrevet kartet fra 1750.

Det var store forskjeller kulturelt og økonomisk mellom Stavern og Fredriksvern.

Skjenkesteder og prostituerte betjente verftet og forlegningen.

Fredriksvern og Stavern hadde felles kirke fra 1799, men ikke felles skole og fattigkasse før 1881.

Etter at marinens hovedstasjon flyttet til Karljohansvern 1851 holdt folketallet i Stavern seg stabilt rundt 1100 i 100 år. Først i 1980 var antall innbyggere igjen kommet opp på samme nivå som før marinens hovedstasjon ble flyttet.

Kronologi

1200-tallet: En uthavn kalt *Staferni*. Navnets opprinnelse uvisst.

1664: 30 strandsittere/husmenn hvorav gjestgiveren Engelbret Larsen, snekker, smed og sagmester.

1671: Torkel Larsen privilegert gjestgiver i Stavern.

1675: all postgang til og fra Danmark skulle gå over Stavern.

1676-77: Gyldenløvefeiden. Batterier og forskansninger anlagt i havnen for å sikre postgangen og utskipningen fra Fritsø jernverk.

- 1678: en mindre befestning med garnison på en holme, antagelig Karlsøy.
- 1685: kong Kristian 5. besøkte Stavern og gav tillatelse til å oppføre et fort på Karlsøy.
- 1689: Stavern fort stod ferdig. Det lå under Fredrikstad festning frem til 1752.
- 1690: eneste til å betale kop- og kvegskatt var gjestgiveren Hans Sørensen.
- 1692: de grevelige privilegiene fastslo at det i Stavern var forbudt å bedrive: ”noget Kiøbmandsschab og Borgerlig Næring af hva Nafn det være kunde eller paa deris paaboende Tomter, som alle er det høie Herschab tilhørende at opsætte eller henlægge nogen Slags Trælast videre end til deris egne Huusbygninger og hushollinger fornødentlig”.
- 1692: daglønnere, båtsmenn og fiskere.
- 1694: 31 tomter, hvorav 27 bebyggede.
- 1701: 27 hus med 67 strandsittere hvorav 13 båtsmenn og 5 fiskere. Smed, skredder og skomaker.
- gode tider under krigen med stor skipstrafikk og småhandel
- 1720: organisert lostjeneste innført. Det var da 11 loser her.
- 1726: 62 bebyggede tomter
- 1750: Anlegget av Fredriksvern påbegynnes, og verdien av husene i Stavern stiger voldsomt for en periode p.g.a. leieinntektene fra anleggsarbeiderne og håndverkerne. 7 hus og grunner må avhendes til staten.
- 1762: 158 innbyggere i 44 hus
- 1764: 138 innb.
- 1766: 111 innb.
- 1769: 586 innb. i Stavern og Fredriksvern (304 menn og 282 kvinner)
- 1788: 78 hus. 31 hus ble assurert i brannkassen.
- 1788-92: befestningene mot land styrkes med 3 blokkhus på fjellene og palisader rundt byen. Av blokkhusene står nå 2.
- 1790: Oluf Chr. Olufsens beskrivelse av Stavern: noen hus ” ere forsiunede med en Beklædning af Bræder og brunt malede, hvilket tilligemed det røde tegltag og seer meget reenlig ud”. Byen har ”ingen Handel og Næringsveiene bestaar alene i ubetydelig Fiskerie og Lodsernes fortjeneste”. Den økonomiske situasjon for Stavern var imidlertid i ferd med å bedres.
- 1799: visse handelsrettigheter, men bare for innenrikshandel. Tillatelse til ”at skillingsvis sælge Spise- og Drikkevarer, Tobak, The, Sukker m. v.” (opph. 1816).
- 1799: utskilt fra Tanum kirkesogn, innlemmet i Fredriksverns menighet.
- 1801: 470 innbyggere i 74 hus (Sandefjord 373). Med Fredriksvern 1092.
- 1814-1845: skipsfarten gav gode tider i Stavern.
- 1815: med Fredriksvern 1378 innbyggere.
- 1816: handelsrettighetene innskrenket; de handlende måtte nå løse kgl. bevilling og kjøpe sine varer i Larvik.
- 1816: 1 hus i Fjerdingen ved Torsrødveien.
- 1822: 3 landhandlere og 6 høkere, en overtollbetjent og to tollrorskarler.
- 1825: 744 innbyggere (Fredriksvern hadde 891).
- 1827: knutepunkt for dampskipsfarten til København, Gøteborg og Kristiansand.
- 1829: Staverns innbyggere mistet sin stemmerett til Stortingsvalgene fordi stedet ikke var ladested (man hadde stemmerett i byer/ladesteder når man besatt hus verdt 200 spd. eller mer).
- Ca. 1830: 28 håndverkere, 11 handlende og 15 skippere. 12 handelsfartøyer som gikk utenlands.

1837: kommunalt selvstyre innført i Norge. I Stavern fantes bare 12 med stemmerett til kommunevalget. Felles formannsskap for Stavern og Fredriksvern, men de ble valgt fra separate valgsgogn. I kommunestyret fikk Stavern 1 formann og 2 representanter, mens Fredriksvern fikk 2 formenn og 6 representanter.

Kommunestyrets saker angikk nesten kun Stavern, da all jurisdiksjon lå under verftssjefen i det militært ordnede Fredriksvern! M. a. o. en meget urettferdig politisk ordning. Betegnende nok ble kommunens navn Fredriksvern.

1840: 40 hus i Fjerdingen.

1841: Tollboden oppført privat på bryggen, det eneste hus fra gamle Stavern som overlevde brannen i 1883.**(når tollbod?)**

1841: 22 legale brennevinshandlere.

1841: Fredriksverns Sparebank opprettet. Banken sørget senere for større pengebeløp til gater og lyktevesen i kommunen.

1844: Hotel Wassilioff grunnlegges av en russisk flyktning.

1845: 2114 innbyggere, heretter innbefattet Fredriksvern.

1847: 196 skatteyttere i Stavern, 240 do. i Fredriksvern

1847: Steenberg grunnlegger avisen "Nordstjernen". Den flyttet til Horten 1851.

1846: 106 hus i selve Stavern, 54 hus i Fjerdingen. Tils. 160.

1849: kapteinløytnant Sigholt skyter seg (saken tilspisset forholdet mellom Stavern og Fredriksvern).

1850: kommunestyrets sammensetning endret til Staverns fordel.

1853: brann ved Mølleberget der 18 hus gikk med, bl. a. Hotel Wassilioff.

" En større Deel af Staværn dannede en tæt sammenslynget og forvirret Klynge af Bygninger, kun hist og her gjennomskaaret af nogle trange Smug og Stræder". Dette i sterk kontrast til Fredriksverns ordnede barakke-anlegg.

Reguleringsplan for brannområdet utarbeidet av løytnant Bille.

1855: 1100 innbyggere

1855: fyret på Stavernsodden opprettet.

1857: telegrafekspedisjon

1859: den årlige grunnleien av Staverns grunner, som tilhørte W. F. Treschows Fritsøgods, tilfalt heretter Fattigkassen takket være svigersønnen, sogneprest i Fredriksvern William Sverdrup.

1850-60-årene: dårlige tider og fattigdom etter hovedmarinestasjonens forflytning til Horten.

1864: delingen i to valgsgogn oppheves.

1877: 148 hus

1878: stedet hadde betydelig hummerekseport, dette år 20.000.

1880-årenes nyetableringer av industri: Risøen dampsg, Christiansen & Co, Agnes fyrstikk- og trevarefabrikk.

1883: storbrann, 89 hus gikk med. 500-600 mennesker husville, godt og vel halve byens befolkning. Brannen startet i en stor låve på Hammelevløkken rett bak stenbarakken, og antente først dennes tak. Så tok ilden fatt i kommandørbarakken og sykehuset bak. Derfra ble så byens sentrum antent. Hele gamle Stavern brente. Det eneste hus som ble reddet var tollboden på dampskipsbryggen.

1884: brann, 4 gårder ved smed Sjulsens gård. 188.: Paulsens Hotel grunnlegges. Stavern blir stadig mer populært som feriested.

1885: stort sildefiske 1885: Fredriksverns sjøbad utvidet. 1885: brann, 11 gårder nedbrent mellom William Sverdrups gate og Storgaten. 13 gårder skadet.

1886: Kart utarbeidet
 1890: 1103 innbyggere
 1890: Træplantningsselskabet fikk plante kastanjer langs kaien mellom Mølleberget og Wassilioffs hage.
 1894: vannverk
 1901: 1103 innbyggere i kommunen.
 1903: kommunen kjøpte de av statens eiendommer som lå utenfor vollene, bl.a. bryggen og kirken.
 1904: Murtvang i sentrum.
 1904: de første motoriserte fiskebåter.
 1907: Jonas Lie og hustru flyttet til Elisenfryd i Larviksveien.
 1916: Tordenskiold-statuen avduket.
 1917: Fredriksvern Automobilfabrikk grunnlagt.
 1922: Hotel Wassilioff brente
 1924: Hermetikkfabrikk overtar Fredriksvern Automobilfabrikks anlegg.
 1925: Paulsens Hotel brente
 1925: Reperbanen brente og gjenoppførtes.
 1930: Kommunen skiftet navn til Stavern.
 1943: Bystatus. Etter krigen ble dette vurdert på nytt, men byen fikk beholde rettighetene.
 1945: 1100 innbyggere
 1980: 2660 innbyggere i kommunen, hvorav 2262 i byen.
 1987: Stavern kommune lagt inn under Larvik kommune

Litteratur:

Bergan, Trond H. : *Luftforsvarets skolesenter Stavern*. 2001?
 Brestrup, Ragnar: *Fredriksværn verft 1750-60. Et bygningsprosjekt*. Hovedoppgave ved UiO 1976
 Dahl, Helene: *Stavern-slekter fra 1700 til 1900*. Stavern 1990
 Diverse forfattere: *Fredriksvern og Stavern*. Fredriksvern 1926
 Eliassen, Finn-Einar: *Norsk småbyføydalisme? Grunneiere, huseiere og husleiere i norske småbyer 1650-1800*. Otta 1999
 Hals, N. og Sundt, Harald: *Et kystvern. Gammelt fra Stavern og Fredriksvern*. Oslo 1926
 Red. Hegg, Torbjørn m. fl. : *Stavern fort*. Stavern 1975
 Korsdal, Kari og Støveren, Hans: *Fredriksvern verft 1750-2000*. Stavern 2000
 Møller, Viggo Sten: *Et dansk-norsk flaaadværft fra 1750*
 Schnitler, Carl W. : *Fredriksværn. Et militæranlæg fra rokokotiden*.